

BESCHERMD(E) MONUMENT(EN)

opgenomen in het register ingevolge artikel 3
van de Erfgoedverordening gemeente Súdwest-Fryslân

Gemeente Súdwest-Fryslân

Monumentnummer:SWF001

PLAATSELIJKE AANDUIDING

Plaats: Pingjum
Straat: Bootland, Waltingalaan, Buitendijk, (Pingjumer) Gulden Halsband, Kamperweg, Koudehuisterdijk, Van Aylvaweg, Kerkplein, Arumerweg, Witmarsumervaart, Easthimmerwei, Schuttedijk, Van Camminghaweg, Sytzamaweg, Haniaalaan, De Blokken, Dijksterburen, Zandweg, Strandweg en Ald Mar
Huisnummer :n.v.t.

OMSCHRIJVING

Inleiding

De Pingjumer Gulden Halsband is een voormalige binnenringdijk in de Marneslenk, die - tussen de twaalfde en de negentiende eeuw - aan minstens zeven terpen bescherming bood, waaronder Pingjum en haar dochternederzettingen Pingjumerrijge en Lutke Pingjum.

Omschrijving van het object

Ontwikkelingsgeschiedenis

De Pingjumer Gulden Halsband heeft zich in meerdere fasen ontwikkeld. Het lijkt waarschijnlijk dat de getijdengeul van de Marneslenk zich in de loop van de negende eeuw tot zeeboezem ontwikkelde en voor overstromingsgevaar zorgde. De noordwestelijke zeedijk van de moederpolder Hartwerd-Witmarsum, de Koudehuisterdijk, werd daarbij de basis van de Pingjumer Gulden Halsband.

De tweede fase begint bij Koudehuizum. De eerste vierhonderd meter van deze zeedijk is van oorsprong namelijk een dwarsdijk in de Marneslenk. Vanaf de afdamming werd in noordelijke richting over de kwelderwal een zeedijk langs de Marneslenk aangelegd, die via de terp van Pingjumerrijge in een boog naar Zurich zou lopen.

Door dichtslibben van de Marneslenk - in de tiende of elfde eeuw - kon in de derde fase ten noorden van de eerste Marneslenkdijk een nieuwe zeedijk in de Marneslenk worden aangelegd, zodat de gronden uit de voormalige Marneslenk bij het al in gebruik zijnde land konden worden gevoegd. In drie fasen werd de Marneslenk zover terug gedrongen dat een doorgaande zeedijk de Marneslenk kon afsluiten.

Nadat de doorgaande zeedijk langs de westkust van Friesland gesloten werd, verloren de kleinere zeedijken uit de eerste drie fasen hun functie als zeewaterkerende dijk. Echter, de dijken hadden als binnendijk nog een slaperfunctie. Belangrijk was dan wel dat de binnendijken een gesloten circuit konden vormen. Vanuit dat standpunt moet, ongeveer in de twaalfde eeuw, de Pingjumer Gulden Halsband - zoals die nu bekend is - zijn ontstaan. De dijken bij De Blokken werden met elkaar verbonden. Tussen de moederpolderdijk en de Schuttedijk werd de Groene Dijk opgeworpen. Aan de zuidkant werd een vijf kilometer lange binnendijk op de eerste dwarsdijk bij Koudehuizum uit fase twee aangesloten.

Bij de aanleg van de Pingjumer Gulden Halsband is gebruik gemaakt van de hogere delen in het landschap, dat wil zeggen de (flanken) van de oeverwallen van de Marne. Net als bij veel andere dijken werd de grond voor het dijklichaam zeer lokaal gewonnen. Uit de archeologische boringen blijkt dat bij de dijkopwerping gebruik is gemaakt van materiaal uit de directe omgeving. Langs vrijwel het gehele dijklichaam van de Pingjumer Gulden Halsband werd aan beide kanten een sloot gegraven. Deze sloten zijn vrijwel allemaal nog aanwezig. Officiële doorbraken van de Pingjumer Gulden Halsband zijn niet bekend, alhoewel er wel een vermoeden is van een doorbraakkolk in de zuidelijke dijk.

Na de overstromingen van 1825 kreeg de versterking van de zeedijken een hoge prioriteit bij de provincie Friesland. Binnendijken werden minder belangrijk, minder goed onderhouden en geleidelijk aan hun functie als binnendijk onttrokken. Ook de Pingjumer Gulden Halsband ontquam hier niet aan en in 1893 werd de binnendijk vervallen verklaard. Uit latere archiefstukken is te reconstrueren dat de Pingjumer Gulden Halsband tot het midden van de negentiende eeuw een oorspronkelijke hoogte van 2,20 tot 2,30 meter boven Fries zomerpeil had. Het was daarbij aanzienlijk, ongeveer één meter, hoger dan een 'gewone polderdijk'. Vanaf het moment dat de instandhouding van het dijkstelsel een lagere prioriteit kreeg toegekend werd de ringdijk 'op vele plaatsten' afgegraven tot 1,20 tot 1,30 meter boven Fries zomerpeil. Het bestuur van het Waterschap Pingjum had in de tussentijd bij Gedeputeerde Staten aangegeven dat ze de dijk als gewone polderdijk met de hoogte van 1,10 meter boven Fries zomerpeil wilde behouden. Het Waterschap Pingjum redde hiermee de Pingjumer Gulden Halsband voor de eerste keer tegen volledige afgraving.

Na de Tweede Wereldoorlog wordt melding gemaakt dat de Pingjumer Gulden Halsband 'een dijk is, die min of meer vervallen nog aanwezig is'. Bij de naoorlogse ruilverkaveling van Wonseradeel-Noord werd het dijkgedeelte van de Pingjumer Gulden Halsband niet opgeruimd, maar juist van aantastingen ontzien. Het was de tweede keer dat de dijk tegen volledig afgraven werd beschermd.

Beschrijving dijkstelsel

Oorspronkelijk bestond de Pingjumer Gulden Halsband in totaal uit 13,5 kilometer aan opgeworpen dijk. Wanneer de oude loop van de Koudehuisterdijk ook wordt meegerekend dan komt de ringdijk uit op 15,9 kilometer. Van de totale strekkende lengte van de Pingjumer Gulden Halsband is 55,9 % aanwezig, 17,8 % herkenbaar en 16,4 % verdwenen. 9,9 % van het onderzoeksgebied is niet archeologisch onderzocht, maar op basis van ander bronmateriaal kon vastgesteld worden dat de Pingjumer Gulden Halsband hier nog aanwezig was en duidelijk zichtbaar is.

De trajectdelen waarvan de aanleg uit de eerste fase dateren zijn in verhouding betrekkelijk smal, circa 10 tot 11 m. De trajectdelen van fase 2 en 3, eveneens van oorsprong zeedijken, zijn met circa 15 m veel breder. De trajectdelen die tot fase 4 behoren en opgezet zijn als binnendijken vertonen een grote variatie in breedte.

Geen enkel deel van de dijk heeft meer de hoogte van 2.20 m boven Fries zomerpeil (1.54 m + NAP of meer). Wel heeft het overgrote deel nog de hoogte zoals deze was na 1893, namelijk 1.20 tot 1.30 m boven Fries zomerpeil.

Waardering

Architectonische waarde

De Pingjumer Gulden Halsband vormt een goed voorbeeld van dijkbouw in Súdwest-Fryslân. Het dijkstelsel is in meerdere fasen opgebouwd uit verschillende typen dijken. Enerzijds werden deze dijken defensief aangelegd om verdere overstromingen te voorkomen, anderzijds werden deze dijken offensief aangelegd om landaanwinning te plegen. Het dijkstelsel bestaat daarnaast uit verschillende typen dijken: voormalige zeeverende dijken en binnendijken. Daarmee vormt dit dijkstelsel een goed voorbeeld van een typologische ontwikkeling.

Stedenbouwkundige waarde

De Pingjumer Gulden Halsband maakt onderdeel uit van het dijklandschap in Súdwest-Fryslân. Het sluit enerzijds aan bij de zeeverende dijken die vanaf de twaalfde eeuw zijn aangelegd in het kustgebied van Friesland en anderzijds sluit het aan bij het stelsel van binnenpolderdijken die

wateroverlast vanuit het binnenland moesten voorkomen. Het dijkensysteem maakt lokaal essentieel onderdeel uit van een historisch gegroeid landschappelijk gebied dat uit meerdere onderdelen bestaat (voormalige zeeboezem, kwelderwallen terpen, dijken en polders) en speelt hierin een beeldbepalende rol. De aanleg van de Pingjumer Gulden Halsband is aan de noord- en oostzijde bepalend geweest voor de inrichting van het gebied en de manier van verkavelen.

Cultuurhistorische waarde

De Pingjumer Gulden Halsband is van belang als een bijzondere uitdrukking van een geografische en landschappelijke ontwikkeling. Vanaf het moment dat de mens zijn intrede deed in dit gebied, heeft er een interactie plaats gevonden tussen de mens, het land en het water. Mede door de ingebruikname van het landschap door de mens is er sprake geweest van landverlies. Technische en economische ontwikkelingen stelden de mensen in staat om dit tijt te keren en zelfs land op zee terug te winnen. De bijzondere bescherming die het dijkensysteem in de eeuwen daarna aan het dorp Pingjum tegen wateroverlast bood, heeft de mens doen beslissen om dit dijkensysteem een specifieke naam te geven: de Pingjumer Gulden Halsband.

Gaafheid/herkenbaarheid

De Pingjumer Gulden Halsband is van belang vanwege de herkenbaarheid van het dijkensysteem in het landschap. Van de totale lengte van het tracé (13,5 kilometer) is 11,3 kilometer nog herkenbaar in het landschap aanwezig. Slechts 2,2 kilometer is in zijn geheel verdwenen. Iets meer dan de helft van het oorspronkelijke tracé is nog relatief gaaf in het gebied aanwezig. Het slotenpatroon is nog vrijwel geheel intact.

Zeldzaamheid

De Pingjumer Gulden Halsband is van belang omdat dit dijkensysteem al eeuwen lang expliciet wordt aangeduid als ringdijk, terwijl het in meerdere fasen is ontstaan en bestaat uit meerdere typen dijken. In historische bronnen wordt het dijkensysteem al vanaf de 17de eeuw aangeduid als 'Halsband'.

KADASTRALE AANDUIDING EN KADASTRALE TENAAMSTELLING

Kadastrale gemeente	WMS03	Kadastrale gemeente	WMS03
Sectie	E	Sectie	E
Perceelnummer	1066, 1067	Perceelnummer	47, 206, 276, 515, 1193
Zakelijk recht	Recht van erfpacht	Zakelijk recht	Eigendom
Gerechtigde	ASR Nederland Vastgoed Maatschappij NV.	Gerechtigde	Gemeente Súdwest-Fryslân
Postadres	Postbus 2007	Postadres	Postbus 10000
Postcode + plaats	3500GA Utrecht	Postcode + plaats	8600HA Sneek
Kadastrale gemeente	WMS03	Kadastrale gemeente	WMS03
Sectie	B	Sectie	F
Perceelnummer	3165, 3183, 3258 en 3683	Perceelnummer	52, 98, 291
Zakelijk recht	Eigendom	Zakelijk recht	Eigendom
Gerechtigde	Gemeente Súdwest-Frysl	Gerechtigde	Gemeente Súdwest-Fryslân
Postadres	Postbus 10000	Postadres	Postbus 10000
Postcode + plaats	8600HA Sneek	Postcode + plaats	8600HA Sneek
Kadastrale gemeente	WMS03	Kadastrale gemeente	WMS03
Sectie	D	Sectie	E
Perceelnummer	6	Perceelnummer	308
Zakelijk recht	Eigendom	Zakelijk recht	Eigendom
Gerechtigde	Gemeente Súdwest-Frysl	Gerechtigde	Groeneveld, H.
Postadres	Postbus 10000	Postadres	De Blokken 6
Postcode + plaats	8600HA Sneek	Postcode + plaats	8749TE Pingjum
Kadastrale gemeente	ARM00	Kadastrale gemeente	WMS03
Sectie	D	Sectie	E
Perceelnummer	425, 432, 433, 763	Perceelnummer	1066, 1067
Zakelijk recht	Eigendom	Zakelijk recht	Eigendom bel. met recht van erfpacht
Gerechtigde	Gemeente Súdwest-Frysl	Gerechtigde	Heida, T.
Postadres	Postbus 10000	Postadres	De Blokken 1
Postcode + plaats	8600HA Sneek	Postcode + plaats	8749 TE Pingjum
Kadastrale gemeente	ARM00	Kadastrale gemeente	WMS03
Sectie	E	Sectie	D
Perceelnummer	151, 157, 204, 250, 216, 222	Perceelnummer	31, 462, 463
Zakelijk recht	Eigendom	Zakelijk recht	Eigendom
Gerechtigde	Gemeente Súdwest-Frysl	Gerechtigde	Hilarides, D.S.
Postadres	Postbus 10000	Postadres	Bootland 3
Postcode + plaats	8600HA Sneek	Postcode + plaats	8749TK Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie F
Perceelnummer 67
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Hoekstra, G
Postadres Van Aylvaweg 67
Postcode + plaats 8748CG Witmarsum

Kadastrale gemeente ARM00
Sectie D
Perceelnummer 459, 468
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Protestantse Gemeente Te Pingjum
Postadres Nesserlaan 2
Postcode + plaats 8749TC Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie B
Perceelnummer 3327
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Jong, L.L.M. De
Postadres Oosterstraat 14
Postcode + plaats 8748AX Witmarsum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 101, 267, 575
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Protestantse Gemeente Te Pingjum
Postadres Nesserlaan 2
Postcode + plaats 8749TC Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie B
Perceelnummer 3327
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Jong, M. De
Postadres G. Japiksweg 9
Postcode + plaats 8748CJ Witmarsum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie D
Perceelnummer 298
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Reitsma, A.
Postadres Waltingalaan 7
Postcode + plaats 8749TH Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 656
Zakelijk recht Eigendom bel. met b.p.-
Gerechtigde Liander Infra Oos B.V.
Postadres Postbus 50
Postcode + plaats 6920AB Duiven

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie D
Perceelnummer 298
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Reitsma, N.
Postadres Buitendijk 4
Postcode + plaats 8749TL Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 1074, 656
Zakelijk recht Eigendom / B.p.-recht
Gerechtigde Luit, G.H.B.
Postadres Ald Mar 7
Postcode + plaats 8751TA Zurich

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 273
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Sijtsma, W.T.
Postadres De Blokken 2
Postcode + plaats 8749 TE Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 225
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Sijtsma, W.T.
Postadres De Blokken 2
Postcode + plaats 8749 TE Pingjum

Kadastrale gemeente ARM00
Sectie E
Perceelnummer 209
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Wetterskip Fryslân
Postadres Postbus 36
Postcode + plaats 8900AA Leeuwarden

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie D
Perceelnummer 32
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Stichting Brumee
Postadres Postbus 372
Postcode + plaats 3830AK Leusden

Kadastrale gemeente ARM00
Sectie D
Perceelnummer 428
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Wetterskip Fryslân
Postadres Postbus 36
Postcode + plaats 8900AA Leeuwarden

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 657
Zakelijk recht B.p.-recht
Gerechtigde Stichting Brumee
Postadres Postbus 372
Postcode + plaats 3830AK Leusden

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 198, 513
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Wetterskip Fryslân
Postadres Postbus 36
Postcode + plaats 8900AA Leeuwarden

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie D
Perceelnummer 24
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Stichting Jonkvrouwe J.
Postadres Stinsenwei 8
Postcode + plaats 8571RJ Harich

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 1075
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Witte, A.G. de
Postadres Strandweg 2
Postcode + plaats 8749 TG Pingjum

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie D
Perceelnummer 299
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Stichting Jonkvrouwe J.
Postadres Stinsenwei 8
Postcode + plaats 8571RJ Harich

Kadastrale gemeente WMS03
Sectie E
Perceelnummer 1075
Zakelijk recht Eigendom
Gerechtigde Witte, W.T. de
Postadres Hoarnestreek 25
Postcode + plaats 8856 RV Pietersbierum

Oorspronkelijke functie	:Waterkerende dijk
Huidige functie	:Dijkrelict
Naam	:Pingjumer Gulden Halsband
Situering	:rondom dorp Pingjum
Adres	:Bootland, Waltingalaan, Buitendijk, (Pingjumer) Gulden Halsband, Kamperweg, Koudehuisterdijk, Van Aylvaweg, Kerkplein, Arumerweg, Witmarsumervaart, Easthimmerwei, Schuttedijk, Van Cammingshaweg, Sytzamaweg, Haniaalaan, De Blokken, Dijksterburen, Zandweg, Strandweg en Ald Mar
Bouwja(a)r(en)	:9 ^e – 20ste eeuw
Architect	: n.v.t.
Bouwstijl	: n.v.t.
Motivering	: zie waardenstelling redengevende omschrijving
Inventarisatiedatum	: september 2014 / juni 2015
Foto-negatiefnummers	: n.v.t.
Unieke code	: SWF001

Foto Pingjumer Gulden Halsband